

Edita KERŠULYTĖ

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

XVI a. rankraštinės knygos *Šventųjų gyvenimo aprašymai* įrišas: atvejo tyrimas

Anotacija. Straipsnyje siekiama atskleisti XVI a. rankraštinės knygos *Šventųjų gyvenimo aprašymai*, saugomos Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (toliau – LMAVB) Rusiškų rankraščių knygų fonde F19 (signatūra F19-76), įrišo tyrimo duomenis. Šis tyrimas pirmiausia buvo skirtas numatomiems restauravimo darbams. Siekiant identifikuoti bizantinio įrišo bruožus, buvo nagrinėti dar septynių to paties fondo knygų įrišai. Pagrindinis dėmesys skirtas knygų įrišo struktūrai ir technologijai. Tyrimo rezultatai parodė, kad šiame fonde yra knygų, kurių įrišas pasižymi bizantiniais bruožais.

Esminiai žodžiai: rankraštinė knyga; knygos įrišo struktūra; įrišimo technologija; bizantinis įrišas.

Annotation. The aim of this article is to present a study of the binding of the 16th century manuscript book *Lives of the Saints*, currently kept in the Russian Manuscript Book Collection (F19, signature F19-76) of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences. The aim of the study had initially been to find out the possible extent of future restoration work. With a view to identifying features characteristic for byzantine binding, a comprehensive study of the bindings of seven more books from the same collection has been carried out. The most attention has been accorded to the structure of the bindings and the technology of their making. The study has shown that the collection includes books whose bindings have byzantine features.

Keywords: manuscript book; binding structure; bookbinding technology; byzantine binding.

Kiekviena senoji knyga talpina savyje dvi susijusias, bet kartu skirtingas informacijos saugojimo formas. Neabejotinai tekstas yra knygos esmė, bet knygą sudarančios medžiagos, atlikimo technologija, struktūros ir dekoru elementai yra ne mažiau iškalbingi. Net ir šiame skaitmeninių technologijų amžiuje knygų restauratoriams keliamos tos pačios užduotys – išsaugoti materialų objektą, pristabdyti neišvengiamus senėjimo procesus, sukurti kuo palankesnę aplinką saugojimui. Senosios knygos pasižymi naudotų medžiagų, technologijų, pažeidimų įvairove, todėl, kai restauravimo objektas yra sudėtingas, neįprastas, stipriai paveiktas natūralaus senėjimo ir neatsargaus naudojimo, pirmiausia atliekami tyrimai, kol prieinama iki praktinių restauravimo darbų. Šiuolaikinis restauravimas privalo būti paremtas moksliniais tyrimais.

Jau pirminės apžiūros metu knygos *Šventųjų gyvenimo aprašymai* įrišas pasirodė unikalus, ir buvo svarbu jį nuodugniai iširti.

Duomenys apie knygą. Kai knyga yra stipriai pažeista ir būtini didesnės intervencijos restauravimo darbai, restauratoriui yra svarbios visos žinios apie dokumentą. Restauruojamo objekto sukūrimo ir gyvavimo istorinis kontekstas tampa pirmine atspirtimi medžiagų ir technologijų tyrimams, taip pat vėliau papildo ir pagrindžia atliktų tyrimų rezultatus.

Rankraštinė knyga *Šventųjų gyvenimo aprašymai* – homilijų rinkinys, kuriame pateikiamos Stačiatikių bažnyčios šventųjų gyvenimo istorijos. Religinis knygos turinys nurodo tamprų ryšį su stačiatikybe, todėl verta nors trumpai priminti, kokiomis sąlygomis Rytų bažnyčia gyvavo Lietuvos Didžiojoje

1 pav. Knyga *Šventųjų gyvenimo aprašymai* prieš restauravimą. LMAVB RS, F19-76

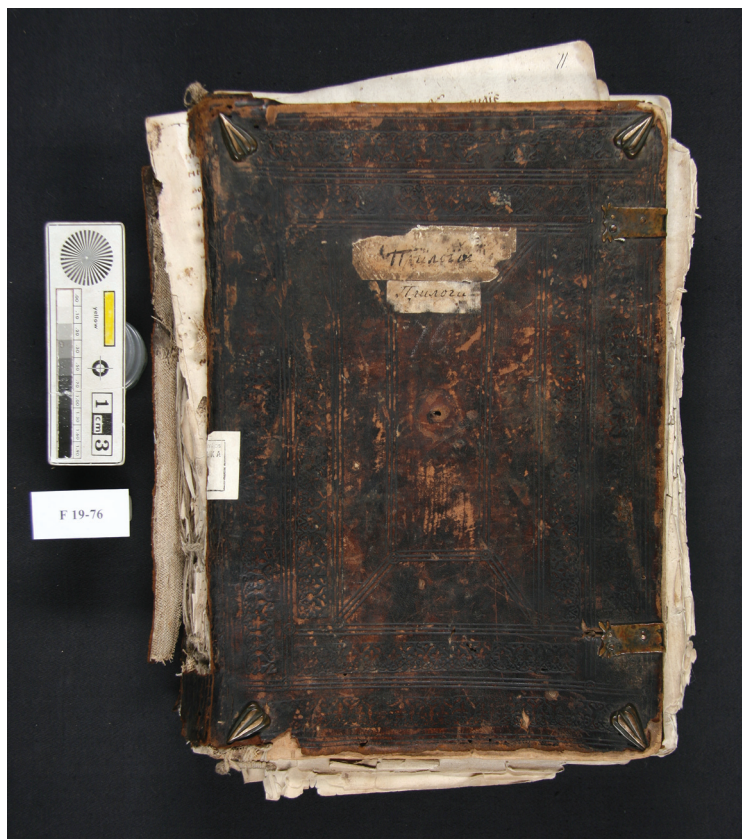
Kunigaikštystėje (toliau – LDK). LDK valdovai daugelį metų svyravo tarp Rytų ir Romos bažnyčių, kol XIV a. antroje pusėje galutinai pasuko Vakarų kultūros link. Tačiau ir po to stačiatikybė liko vyraujanti dalyje LDK žemių, o idėja apjungti šias dvi bažnyčias ne kartą tapdavo aktuali. F. Dobrianskio katalogo duomenimis, aptariama knyga priklausė Supraslio vienuolynui [23, 99–102]. Šis stačiatikių vienuolynas buvo įsteigtas 1498 m. LDK pasienyje, Palenkėje, ir tapo ne tik bažnytinės unijos tarp katalikų ir stačiatikių centru, bet ir svarbia LDK rašytinės kultūros vieta [20, 124; 27, 173–185]. Vienuolyno bibliotekoje XVI a. viduryje buvo daugiau kaip du šimtai rankraštinųjų ir spausdintų knygų [6, 18].

F. Dobrianskis mini, kad knyga *Šventųjų gyvenimo aprašymai* parašyta XVI a., knygos įrišas apibūdinamas kaip senovinis, medinis [23, 99–102]. N. Morozova nagrinėjo knygos popieriaus vandenženklis ir nustatė, kad rankraštis sukurtas XVI a. pradžioje [26, 29]. Šie nors ir negausūs duomenys apie knygą yra svarbūs, nes apibrėžia tam tikras knygos atsiradimo ir gyvavimo ribas.

Perdavimo restauruoti priežastys. Knyga *Šventųjų gyvenimo aprašymai* į LMAVB Dokumentų konservavimo ir restauravimo skyrių pateko suirusi ir pažeista pelėsių (1, 2, 3 pav.). Bloko lapai dėmėti, apiplyšę. Popierius ties lapų įrišamuoju kraštu buvo sutvirtintas popieriniais lopais, tačiau šie paklijavimai taip pat suplyšę. Viršelio dengiamoji oda patamsėjusi, nešvari, aptrinta, vietomis trūksta odos fragmentų. Bloko susiuvimas ir jungimas su viršeliu išsireš. Vietoj buvusių kaptalų likę tik jų fragmentai. Metalinės detalės (gumburai ir sagtys) dalinai išlikusios.

Mažiau pažeistų lapų įrišamajame krašte aptiktos įpjovos, neatitinkančios dabartinio bloko siuvimo. Tiek papildomos įpjovos, tiek lapų įrišamąjį kraštą tvirtinę užklijuoti popieriniai lopai rodė, kad knygos įrišas nėra pirminis, tačiau išlikusių jo dalių atlikimo technologija bylojo, kad pastarasis įrišas nėra skuboto tvarkymo rezultatas, o tradiciją tęsiantis pavyzdys. Vėlesnis įrišas taip pat yra vertingas kaip knygos tam tikro gyvavimo etapo dalis, todėl knygos *Šventųjų gyvenimo aprašymai* įrišo tyrimas yra svarbus ne tik numatomiems restauravimo darbams, bet galima tikėtis aptikti knygotyros mokslui aktualių duomenų.

Nors įrišas buvo pažeistas, tačiau kai kurios jo dalys teikė informaciją apie buvusią įrišo struktūrą. Pastebėta, kad knygos blokas siūtas kilpelėmis (4 pav.). Vakarų įrišo vienas pagrindinių technologijos bruožų yra knygos bloko siuvimas staklėse prie ryšių, o siuvimas kilpelėmis yra būdingas Viduržemio jūros regiono knygoms, taip pat ir bizantiniam įrišui [19, 95]. Todėl stačiatikiams priklausančioje knygoje *Šventųjų gyvenimo aprašymai* yra įmanoma aptikti siuvimo kilpelėmis technologiją, nes į LDK

2 pav. Knygos viršutinis kietviršis prieš restauravimą

3 pav. Knygos apatinis kietviršis prieš restauravimą

4 pav. Knygos nugarėlė prieš restauravimą

„išilieję etniškose slavų žemėse gyvenę stačiatikiai atsinešė ir savo religiją bei kultūrą, daug kuo paveiktą graikiškosios“ [18, 329]. Tarp LMAVB Dokumentų konservavimo ir restauravimo skyriuje restauruotų knygų tokio įrišo pavyzdžių iki tol nebuvo pasitaikę, todėl tenka prisipažinti, kad bizantinis įrišimo būdas buvo žinomas tik fragmentiškai.

Knygoje *Šventųjų gyvenimo aprašymai* aptiktas bizantinis siuvimo būdas leidžia daryti prielaidą, jog knyga gali turėti daugiau bizantinio įrišo bruožų, todėl būtina kruopščiai iširti įrišo struktūrą ir įrišimo technologiją bei palyginti su kitomis LMAVB Rusiškų rankraštinų knygų fonde F19 saugomomis knygomis.

Literatūros apžvalga. Dažnas restauratorius, dirbantis su senosiomis knygomis, gali pritarti nuomonei, kad trūksta išsamių studijų apie Lietuvos knygų įrišų paveldą ir įrišimo technologijas lietuvių kalba. Vis dėlto negalima teigti, kad darbų šia tema nėra. L. Vladimirovo *Knygos istorija* [20] ir E. Laucevičiaus *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose* [12] yra fundamentalūs knygotyros mokslo darbai. Iš pastarųjų metų darbų yra paminėtina R. Cicėnienės daktaro disertacija *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštinės knygos kultūra (iki XVI a. antrosios pusės)* [5]. Vis dėlto šiuose darbuose įrišo struktūra ir technologija, kuri ypač domina knygų restauratorius, aptarta gana glaustai, o aktualių duomenų nagrinėjama tema rasta nedaug. Iki šiol nepavyko rasti publikacijų, kuriose būtų nagrinėjami Lietuvos senųjų knygų įrišuose aptinkami bizantinio įrišo bruožai.

Iš dalies suprantamos priežastys, kodėl darbų apie knygų įrišus ir jų technologiją nėra daug. Įrišo struktūra ne visuomet matoma paprasta akimi, tam tikros dalys būna paslėptos, ir kartais tik pažeista knygos būklė atidengia vidinius įrišo sluoksnius. Iš kitos pusės, senųjų knygų įrišų struktūros ir technologijos apibūdinimui yra naudingos knygrišystės amato praktinės žinios, o besidarbuojančių šioje srityje Lietuvoje nėra daug. Be to, įrišimo technologiją aprašyti nėra lengva, nes praktiniai veiksmai, kuriuos neretai sudaro keli tarpusavyje susiję etapai, yra gana sunkiai nusakomi žodžiais. Dar viena lyg šiol opi problema yra lietuviškų knygrišystės ir įrišo dalių terminų stygius. Pastaraisiais metais Lietuvos restauratoriai aktyviai dalyvauja terminų norminimo darbuose, ir galima tikėtis, kad galiausiai tokio pobūdžio sunkumų nei knygų restauratoriai, nei kiti knygų tyrėjai nebeturės.

Platesniame Europos kontekste mokslinių darbų apie knygų įrišus yra atlikta nemažai, o senosios įrišimo technologijos yra nuolat nagrinėjamos pasitelkiant naujas žinias ir tyrimo galimybes. Reikia pastebėti, kad pastaraisiais metais susidomėjimas bizantinėmis knygomis ir jų įrišais auga, ypač šalyse, turinčiose gausų bizantinės kultūros palikimą. Tai rodo veikiančios bizantinės raštijos paveldo tyrimų centrai, vykdomi tarptautiniai projektai ir naujos publikacijos. Bendrąja prasme bizantistikos suklestėjimo priežastys gali būti sietinos su atsisakymu europocentristinio požiūrio moksle bei padidėjusiu tarpcivilizacinių įvairių kultūrų santykių tyrinėjimų aktualumu [13, 9], o tai atsispindi įvairių objektų, taip pat ir bizantinių knygų įrišų, tyrinėjimuose.

Tarp paskelbtų publikacijų minėtini G. Boudalio [2; 3], K. Houlio [10], I. Mokretsovos [15; 16; 25], N. Sarriso [17], A. A. Chaij [28], R. Dechevos [7], L. S. Dzendzeliuk [22] darbai, kuriuose nagrinėjamas bizantinis įrišas arba aptariamoms tokių įrišų restauravimo problemos. Ypač išsamia ir visapusiška bizantinio įrišo struktūros analize išsiskiria J. A. Szirmai medžiaga [19, 62–92]. Būtent šio autoriaus nuomone bus remiamasi apibūdinant termino „bizantinis įrišas“ reikšmę šiame straipsnyje. J. A. Szirmai, nagrinėdamas knygų įrišų technologiją, „bizantinį įrišą“ įvardina kaip tipologinę kategoriją, atsisakydamas griežtų nuorodų į tam tikrą laikmetį ir teritoriją, ir charakterizuoja, remdamasis pagrindiniais įrišo struktūros bruožais. Jo požiūriu, bizantinis įrišimo būdas peržengė tiek geografines, tiek chronologines Bizantijos imperijos ribas [19, 62]. Nuomonę papildo ir kitas teiginys, kad bizantinio įrišo technika pasižymėjo ypatingu konservatyvumu ir net po Konstantinopolio žlugimo 1453 metais ji išliko Balkanų ir Rusijos dirbtuvėse iki 1600 metų, o kai kuriose vietose – iki 1700 [15, 143].

Iš aukščiau minėtų autorių darbų tapo akivaizdu, kad bizantinio įrišo specifiškumas yra aiškiai apibrėžtas. Apibendrinus publikacijų medžiagą, galime išskirti pagrindinius bizantinio įrišo bruožus:

- bloko siuvimo būdas – kilpelėmis;
- blokas su viršeliu jungiamas siūlu;
- kietviršio pagrindai – medinės lentos, dažnai turinčios griovelius trijose briaunose;
- ant bloko nugarėlės ir dalies kietviršio medinių pagrindų klijuojama prieklija (dažniausiai audinys);
- viršelis lygus su bloku;
- iškilę ir besitęsiantys ant viršelio briaunų kaptalai;
- viršelis aptrauktas oda, kartais – audiniu;
- oda puošta aklaisiais įspaudais;
- turi sagtis ir apkalus, įtvirtintus viršelyje.

Šie bruožai gali varijuoti priklausomai nuo įrišimo laikmečio ar vietos ir nebūtinai visi turi būti aptinkami vienoje knygoje.

Pagrindinių bizantinio įrišo bruožų palyginimas su knygos *Šventųjų gyvenimo aprašymai* pirminės apžiūros metu pastebėtai įrišo bruožais leidžia daryti prielaidą, kad knyga gali būti priskirta šiam įrišo tipui.

Knygų peržiūrai atranka. Nustačius pagrindinius bizantinio įrišo bruožus, buvo pereita prie analogiškų knygų įrišų paieškos ir analizės *de visu*. Remiantis F. Dobrianskio [23] ir N. Morozovos [26] katalogų duomenimis, peržiūrai atrinktos 44 knygos, saugomos LMAVB Rusiškų rankraštinų knygų fonde F19. Svarbu pažymėti, kad minėtuose kataloguose pateikti duomenys yra susiję su knygos rankraščio sukūrimu, todėl, tiriant įrišą, tai gali pasitarnauti tik kaip atspirties taškas. Didesnę dalį peržiūrai atrinktų vienetų sudarė knygos, priklausiusios Supraslio vienuolynui ir datuojamos XVI amžiumi. Palyginimui peržiūrėtos kelios knygos taip pat iš Supraslio, tačiau priskiriamos kitam laikotarpiui, bei keletas knygų, kurios kildinamos iš kitų vietovių.

Tyrimo pradžioje buvo apibrėžti pagrindiniai atrinktų knygų tyrimo uždaviniai ir kriterijai:

- ieškoti panašiu būdu įrištų knygų;
- peržiūrint knygas, pagrindinį dėmesį skirti įrišo struktūrai, o ne dekoratyviniams elementams, t. y. bloko susiuvimo technologijai ir jungimo su viršeliu būdą laikyti pagrindiniu kriterijumi, priskiriant knyga prie galimų analogų; kaptalų, medinių kietviršio pagrindų, nugarėlės techniką laikyti svarbiais kriterijais; viršelio metalinių detalių ir odos įspaudų apžiūrai skirti mažiau dėmesio;

- aptikus šio tipo įrišų, išsamiau išanalizuoti pagrindinius bruožus;
- preliminariai nustatyti, ar bizantinio įrišo bruožai yra dažnai aptinkami F19 fondo knygoje;
- pagrindinį dėmesį skirti toms peržiūrimų knygų įrišo dalims, kurios knygoje *Šventųjų gyvenimo aprašymai* labiausiai pažeistos, ir restauravimo metu šiose vietose numatoma didžiausia intervencija;
- nustatyti būdingiausias įrišų pažeidimus.

Peržiūrint Rusiškų rankraštinė knygų fondo knygas nustatyta, kad dauguma knygų yra siūtos prie ryšių. Šie įrišai nebuvo išsamiau analizuoti, nes apžiūros metu bizantinio įrišo pagrindinių struktūros bruožų nebuvo aptikta.

Pastebėta, kad bizantinio įrišo bruožų turi septynios knygos¹:

- *Šv. Bazilijaus Didžiojo pamokslas apie pasninką* (F19-53);
- *Šv. Grigaliaus Nazianziečio pamokslai* (F19-56);
- *Pamokslų ir skaitynių rinkinys* (F19-61);
- *Izaoko Siro, Abos Dorotėjaus iš Gazos ir kt. šventųjų pamokslų rinkinys* (F19-63);
- *Aiškinamoji Palėja* (F19-84);
- *Atsiskyrėlių paterikas* (F19-88);
- *Homilijos* (F19-247).

Visos šios knygos priskiriamos Supraslio vienuolynui; dvi² iš jų, pagal F. N. Dobrianskį, datuojamos XV amžiumi [23, 76, 178], tačiau N. Morozovos vandenženklų popieriuje tyrimas priskiria jas XVI amžiui [26, 23, 34].

Bizantinio įrišo struktūra ir technologija. Knygos *Šventųjų gyvenimo aprašymai* pagrindinės įrišo dalys ir įrišimo technologija (bloko siuvimas, kietviršio pagrindai, bloko jungimas su viršeliu, bloko nugarėlė, kaptalai, viršelio oda, metalinės detalės) apibūdinti ir palyginti su kitų septynių knygų įrišų bruožais ir pateikiami atskiruose poskyriuose.

Bloko siuvimas. Bloko siuvimas kilpelėmis yra vienas iš pagrindinių bruožų, apibūdinančių bizantinį įrišą. Prieš pradėdamas siuvimą, bloko nugarėlėje peiliu ar kaltu dažniausiai vienodais intervalais (nors nebūtinai) buvo daromos V formos (45° kampu) įpjovos. Atvertus dvilapius, tose vietose matomos rombo formos skylės. Įpjovų skaičius būna skirtingas ir daugiausia priklauso nuo knygos formato [19, 64]. Siuvimo eiga iš dalies panaši į siuvimą prie ryšių – siūlas veriamas įrišamojo krašto lankų viduje ir įpjovų vietose išlenda į išorinę pusę. Tuomet greta esantys lankai tarpusavyje sukabinami kilpele tuo pačiu siūlu, o bloko nugarėlėje suformuojamos skersinės kilpelių linijos. Bizantinių kodeksų siuvimas yra unikalus tuo, kad lankai dažniausiai buvo siuvami iš abiejų bloko pusių iki vidurio atskiromis adatomis [3, 203; 19, 68; 25, 62]. Kai abi bloko dalys yra susiūtos atskirai, siuvimo siūlas apvynioja abiejų bloko dalių kilpeles aštuoniukės mazgu ir sujungia bloką. Kodėl buvo siuvama iš abiejų pusių, tiksliai nežinoma, bet manoma, kad tuo buvo siekiama vienodai prikabinti kietviršio pagrindus ties lankste [19, 68].

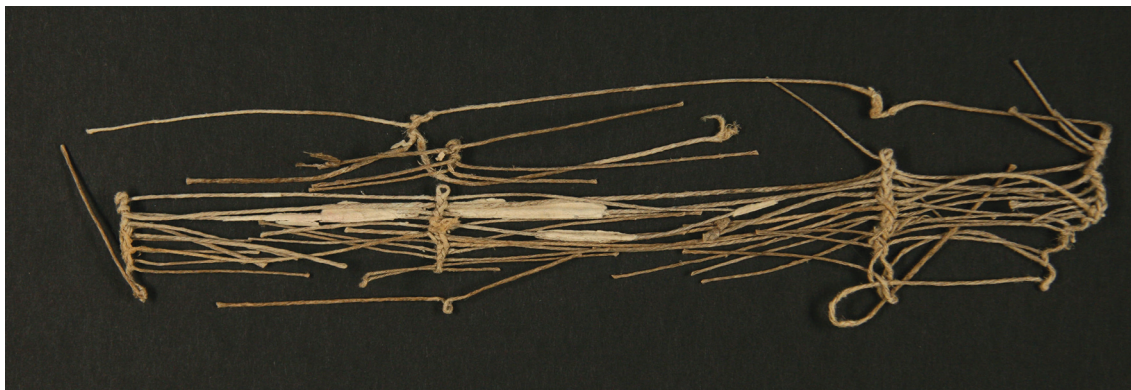
Siekiant visiškai išsiaiškinti bloko siuvimo techniką, buvo pagaminta replika – tuščių lapų blokas buvo susiūtas analogišku būdu. Ši praktika tapo ypač naudinga restauruojant knygą.

Kaip buvo minėta anksčiau, šis mus pasiekęs knygos *Šventųjų gyvenimo aprašymai* įrišas nėra pirminis. Tiksliai nustatyti pirminiam knygos įrišui priklausiusių įpjovų kiekį ir išdėstymą dėl pažeistos knygos būklės nepavyko. Mus pasiekusio pastarojo įrišo bloko įrišamajame krašte buvo matomos keturios nevienodais intervalais išdėstytos įpjovų linijos. Siuvimo siūlų fragmentai rodė, kad knyga buvo siūta kilpelėmis iš abiejų bloko pusių. Tarp devinto ir dešimto lankų abi knygos dalys buvo sujungtos tuo pačiu siuvimo siūlu apvyniojant kilpeles aštuoniukės mazgu (5 pav.).

Specifinius bloko siuvimo bruožus senosiose knygoje nustatyti yra gana sunku. Lygi knygos nugarėlė, t. y. nėra ryšių gūbrelė, yra pirmas ženklas, nurodantis, kad knyga gali būti siūta kilpelėmis. Šį pastebėjimą galima patikslinti ir papildyti apžiūrint atverstą knygą. Jei priešlapiu viršelio vidinėse

¹ Toliau straipsnyje šių knygų įvardijimui bus naudojama jų signatūra.

² LMAVB RS, F19-61, F19-88.

5 pav. Knygos bloko siuvimo fragmentai restauravimo metu

pusėse būna nepriklijuoti ir bloko jungimo su viršeliu būdas yra matomas, tai taip pat palengvina siuvimo technologijos analizę, nes šie įrišimo veiksmai yra tampriai susiję.

Peržiūrint fondo F19 knygas, pastebėta, kad bizantinis bloko siuvimo būdas yra aptinkamas gana retai. Tarp peržiūrėtų knygų rastos septynios kilpelėmis siūtos knygos³. Jų bloko nugarėlėje dažniausiai yra penkios įpjovų linijos ir tik vienoje knygoje⁴ yra keturios. Daugumos knygų įpjovos nugarėlėje išdėstytos gana vienodais intervalais. Kai kurių knygų atverstų dvilapių viduryje pavyko pamatyti rombo formos skylės. Ar šių knygų blokas siūtas iš abiejų bloko pusių, nustatyti buvo neįmanoma dėl viršelio nugarėlę dengiančių medžiagų.

Išsami bloko siuvimo analizė suteikia vertingų argumentų knygos įrišo būdo identifikavimui ir padeda nustatyti, ar įrišas yra pirminis.

Kietviršio pagrindai. Senųjų rankraštinė knygų kietviršio pagrindai buvo daromi iš medinių lentų. J. A. Szirmai, apibūdinamas bizantinių knygų kietviršio pagrindus, teigia, kad buvo naudojama įvairi mediena: tuopos, ažuolo, liepos, buko, riešutmedžio, alymedžio, vaismedžių, spygliuočių medžių [19, 73].

Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų Mokslinių tyrimų centro Dendrochronologijos ir medienos analizės laboratorijoje buvo atliktas knygos *Šventųjų gyvenimo aprašymai* kietviršio pagrindų medienos tyrimas, nustatyta liepos mediena⁵. Kitų peržiūrėtų knygų kietviršio medienos rūšį nustatyti nebuvo galimybės.

Bizantinių knygų kietviršio pagrindai išsiskiria pirmiausia tuo, kad medinės lentos yra daromos lygios su bloku [19, 74; 15, 143]. Knygos *Šventųjų gyvenimo aprašymai* kietviršio pagrindų dydis įrišimo metu turėjo sutapti su bloko dydžiu, tačiau einant laikui dėl išorinių faktorių poveikio ir natūralaus senėjimo mediena susitraukusi ir išsiritusi į išorinę pusę. Taip pat pastebėta, kad ir kitų analizuotų knygų kietviršio mediena turi polinkį deformuotis – dažniausiai šiek tiek išsiritusi į išorinę pusę. Penkių tarp peržiūrėtų knygų⁶ viršelis yra lygus su bloku. Dviejų knygų⁷ kietviršio pagrindai iš trijų pusių padidinti lentjuostėmis, nusklembtomis iš bloko pusės. Lentjuostės prie pagrindinės lentos pritvirtintos mediniais kaišteliais. Dėl šių lentjuosčių viršelis tapo šiek tiek didesnis už bloką. Išmatavus šių knygų bloko lapų ir medinių lentų be lentjuosčių ilgąsias kraštines pastebėta, kad lentos yra šiek tiek mažesnės nei bloko lapai. Klausimas, ar medinės lentos yra susitraukusios dėl senėjimo, ar trum-

3 LMAVB RS, F19-53, F19-56, F19-61, F19-63, F19-84, F19-88, F19-247.

4 LMAVB RS, F19-84.

5 Tyrimą atliko Rūtilė Pukienė.

6 LMAVB RS, F19-61, F19-63, F19-84, F19-88, F19-247.

7 LMAVB RS, F19-53, F19-56.

pesnės lentos dėl kokių nors priežasčių buvo naudotos dar kietviršio gaminimo metu, lieka atviras. Lentjuosčių pritvirtinimo priežastys nėra aiškios – gal tai taisymo rezultatas, o gal atvejis, atsiradęs nusižiūrėjus į kito tipo įrišų kietviršius. Bet kuriuo atveju tai yra unikalūs pavyzdžiai.

Kitas išskirtinis bizantinių knygų kietviršio pagrindų bruožas – trijose briaunose daromi grioveliai. Kitaip atrodo kietviršio pagrindų briauna, esanti prie nugarėlės. Ji formuojama nuožulniai iš išorinės arba vidinės medinės lentos pusės, kartais buvo nusklembiama iš abiejų pusių, nors pasitaiko visai nenusklembta [19, 74; 15, 143].

Knygos *Šventųjų gyvenimo aprašymai* trys lentų briaunos turi griovelius (1 pav.), o briauna prie nugarėlės – nusklembta iš išorinės pusės. Analogiški grioveliai kietviršio medinių lentų trijose briaunose aptikti dar vienoje tarp peržiūrėtų knygų⁸. Ne visais atvejais pavyko tiksliai nustatyti, ar kietviršio pagrindų briauna prie nugarėlės visose septyniuose knygose nusklembta, nes užklijuota oda bei kaptalai trukdė apžiūrai, tačiau penkiose knygose briauna buvo akivaizdžiai nuožulni iš išorinės pusės.

Kietviršio lentų medienos kryptis būna tiek išilginė, tiek skersinė [19, 73–74]. Knygos *Šventųjų gyvenimo aprašymai* ir visų septynių išsamiau analizuotų knygų kietviršio pagrindų medienos kryptis skersinė, kai tuo tarpu kitų šio fondo knygų, kuriose bizantinių bruožų nebuvo aptikta, medienos kryptis preliminariu pastebėjimu yra išilginė.

Bloko jungimas su viršeliu. Bloko jungimas su kietviršio pagrindais siūlu yra tipinis bizantinio įrišo bruožas, aiškiai besiskiriantis nuo Vakarų tipo įrišų, kuriuose šią funkciją atlieka ryšiai [10, 131].

Šią įrišo struktūros dalį senosiose knygose identifikuoti ne visuomet lengva, nes išorinėje viršelio pusėje šią vietą dengia viršelio oda bei ant nugarėlės užklijuota prieklija, o vidinėje – kartais priešlapiai. Net esant įrišo pažeidimams, kurie atidengia šias vietas, arba kai priešlapiai būna neprikljuoti, suprasti siūlo įtvirtinimo medienoje eigą nėra paprasta, nes angos medienoje daromos dažnai įkypai, o siūlas veriamas keliais dygsniais. Būtent su tokiais sunkumais ir buvo susidurta, peržiūrint analogiškas knygas.

Bizantinių įrišų bloko jungimas su viršeliu yra apibūdinamas pagal siūlo konfigūraciją medinėje lentoje. Yra žinomi keli skirtingi būdai, iš kurių populiariausias yra *žigžago* tipo, turintis keletą skirtingų atmainų [19, 70–73]. Tiriamuoju atveju aktualu paminėti dar vieną dažniausiai pietų slavų įrišuose aptinkamą bloko jungimo su viršeliu būdą, kuris išsiskiria tuo, kad vienoje kietviršio medinės lentos pusėje yra aptinkamos **V** konfigūracijos žymės medienoje, o kitoje – *brūkšnio* tipo [19, 71, 74].

Pastarasis bloko jungimo su viršeliu būdas buvo aptiktas knygoje *Šventųjų gyvenimo aprašymai*, tačiau tai buvo nustatyta tik pradėjus knygos restauravimo darbus, kai nuo viršelio medinių lentų buvo atskirta viršelio dengiamoji oda, nugarėlės prieklijos audinys ir priešlapiai. Vidinėse lentų pusėse atsidengė jungimo žymės, t. y. **V** konfigūracijos įgilinimai medienoje su siūlų fragmentais (6 pav.), o išorinėje – *brūkšnio* tipo (7 pav.). Atsargiai ištraukiant angose dar išlikusius siūlus, nustatyta siūlo vėrimo į lentas eiga. Tiek viršutinio, tiek apatinio viršelio pagrindai buvo jungti su bloku keturiose vietose, kurios atitinka įpjovų vietas bloko įrišamajame krašte.

Toks pat bloko jungimo su viršeliu būdas aptiktas vienoje tarp peržiūrėtų knygų⁹, o dar vienos knygos¹⁰ kietviršio pagrindų vidinėje pusėje buvo galima pamatyti **V** konfigūracijos siūlo įtvirtinimo žymes, ir tai gali būti taip pat analogiškas jungimo būdas. Analizuotuose įrišuose pastebėtas ir kitoks bloko jungimo su viršeliu būdas (knyga¹¹), gaila, kad jis matomas tik iš dalies – vidinėje lentos pusėje yra *brūkšnio* ir *taško* žymės medienoje su siūlų fragmentais. Keturių knygų¹² bloko jungimo su viršeliu būdas nenustatytas, nes siūlo įtvirtinimo žymės medinėse lentose nebuvo matomos.

Bloko jungimas su viršeliu yra svarbi įrišo dalis ir skirtingose knygose aptikta vienoda technologija leidžia daryti prielaidą, kad šios knygos gali būti įrištos to paties meistro ar kitaip artimai susijusios.

8 LMAVB RS, F19-84.

9 LMAVB RS, F19-53.

10 LMAVB RS, F19-88.

11 LMAVB RS, F19-247.

12 LMAVB RS, F19-56, F19-61, F19-63, F19-84.

6 pav. Knygos bloko jungimo su viršeliu V konfiguracijos žymės vidinėje viršelio pagrindo pusėje

7 pav. Knygos bloko jungimo su viršeliu brūkšnio konfiguracijos žymės išorinėje viršelio pagrindo pusėje

Bloko nugarėlė. Bizantiniuose įrišuose bloko nugarėlė dėl padarytų įpjovų įrišamajame krašte ir siuvimo kilpelėmis būdo yra lygi. Šiuo aspektu bizantiniai įrišai skiriasi nuo Vakarų tipo romaninių ar gotikinių knygų įrišų, kuriuose „konstrukciniai“ elementai, t. y. ryšių gūbreiliai, nėra slepiami ir tampa šių knygų nugarėlės dekoru dalimi [15, 148].

Bizantinio tipo įrišuose ant susiūtose bloko nugarėlės ir kietviršio pagrindų išorinių pusių (~1/3 dalies pagrindo) klijuojama prieklija. Restauratorių, dirbančių Rusijos valstybinio mokslinio restauravimo tyrimo institute, kuriame bizantiniai įrišai konservuojami daugelį metų, pastebėjimu, ant nugarėlės dažniausiai buvo klijuojama stipri plona drobė, kartais pasitaiko oda [15, 143]. Prieklijos paskirtis – papildomai sustiprinti bloko jungimą su viršeliu bei paslėpti siuvimo kilpeles ant nugarėlės.

Ant knygos *Šventųjų gyvenimo aprašymai* nugarėlės įstriža kryptimi buvo užklijuotas drobinio pynimo audinys, kuris ~5 cm tęsėsi ant kietviršio pagrindų išorinių pusių (4 pav.).

Peržiūrint knygas pastebėta, kad keturiuose knygose¹³ tarp bloko nugarėlės ir viršelio dengiamosios odos yra užklijuotas audinys, o dviejose¹⁴, manoma, plona oda. Viena knyga¹⁵ prieklijos neturėjo.

Kaptalai. Straipsniuose apie bizantinius įrišus ar jų restauravimą kai kurie autoriai yra aptarę kaptalus ir jų ypatingą reikšmę šio tipo įrišuose [10, 131; 15, 94, 143–146; 19, 76–81; 22]. Ypač vertingas yra G. Boudalio straipsnis, kuriame autorius nagrinėja XIV–XVIII a. pradžios knygų graikiško stiliaus kaptalus iš Šv. Kotrynos vienuolyno bibliotekos, esančios Sinajaus pusiasalyje, bei Šv. Ivirono vienuolyno bibliotekos, esančios Atono kalne. Straipsnyje apžvelgti kaptalų tipai, jų atlikimo technika, naudotos medžiagos, kaptalų jungimo su viršeliu būdai, pateikta klasifikavimo sistema ir tirtų kaptalų statistinė analizė įvairiais aspektais [2, 29–49].

Kaptalai bizantiniuose įrišuose atlieka du vaidmenis: struktūrinį (jungia bloką su viršeliu, sustiprina bloko siuvimą, riboja galimybę statyti knygą vertikaliai, mažiau jai palankiu būdu) ir estetinį, kuris yra ne mažiau svarbus [2, 30].

13 LMAVB RS, F19-56, F19-61, F19-84, F19-247.

14 LMAVB RS, F19-53, F19-63.

15 LMAVB RS, F19-88.

8 pav. Knygos kaptalo fragmentas

Virš knygos bloko išlindę ir ant viršelio briaunų besitęsiantys kaptalai yra išskirtinis bizantinio įrišo bruožas [10, 132]. Tokia kaptalų padėtis yra siejama su tuo, kad knygos viršelis buvo daromas lygus su bloku. Knygos *Šventųjų gyvenimo aprašymai* kaptalai pažeisti, tačiau išlikę fragmentai rodo, kad jie turėjo būti išlindę virš bloko. Išlikę kaptalo fragmentai – tai virvelės, vadinamos kaptalo šerdimis, ir siūlai, kuriais buvo siūtas kaptalas. Atlikimo technika buvo gana aiški. Kaptalas buvo pradedamas siūti nuo vieno kietviršio pagrindo, siūlą įveriant trimis dygsniais į kiekvieną iš trijų angų, esančių tarp išorinės medinės lentos pusės ir jos briaunos, ir pakaitomis siūlu apvyniojant kaptalo šerdį (8 pav.). Bloko nugarėlės dalyje siūlas buvo įkabinamas į kiekvieno lanko vidurį ir taip pat pakaitomis apvyniojama šerdis. Kaptalas užbaigiamas siūti simetriškai prie kito kietviršio pagrindo. Pagal išlikusius fragmentus buvo galima sudaryti nuomonę, kad buvę kaptalai gana paprasti, vis dėlto labai mažas bordo spalvos siūlo

fragmentas, rastas prie odos netoli viršutinio kaptalo, leidžia daryti prielaidą, kad knyga galėjo turėti *sudėtinius* spalvotų siūlų kaptalus, labiau būdingus bizantiniams įrišams.

Sudėtiniu vadinamas toks kaptalas, kuris atliekamas dviem etapais. Pirmajame etape lininiais arba kanapininiais siūlais dažniausiai ant kaptalo šerdies (gali būti dvi šerdys arba jų išvis nebūti) yra siuvas *kaptalo pagrindas*, kurio paskirtis sustiprinti bloko siuvimą ir jungimą su viršeliu. *Kaptalo pagrindas*, jei jis ant viršaus nėra papildomas spalvotais siūlais, yra savarankiškas kaptalas ir tokių *paprastojo* kaptalo pavyzdžių yra aptinkama graikiško stiliaus įrišuose. *Sudėtinio* kaptalo išorinis skirtumas – spalvoti siūlai, kuriais siuvama arba audžiama (arba taikomos abi technikos) ant *kaptalo pagrindo*. Be to, šiame etape gali būti pridedama papildomų šerdžių [2, 31–32]. Anksčiau minėtame G. Boudalio straipsnyje pateikta medžiaga apie graikiško stiliaus įrišuose aptinkamus kaptalus [2, 29–49] buvo naudinga, peržiūrint Rusiškų rankraštinųjų knygų fondo analogiškų knygų kaptalus. Septynias išsamiau analizuotas knygas pagal kaptalus galima suskirstyti į tris grupes:

- neturinčios kaptalų (knygos¹⁶);
- turinčios *paprastuosius* kaptalus, kurių atlikimo technika gana paprasta – virvele apsiūta siūlu, tačiau šie kaptalai išsiskiria tuo, kad iš viršaus buvo aptraukti viršelio dengiamąją oda ir per ją horizontaliais dygsniais pridaigstyti spalvotu siūlu (knygos¹⁷);
- turinčios *sudėtinius* kaptalus (9, 10, 11 pav.), kurie siūti dviem etapais, t. y. pirmiausia siūtas *kaptalo pagrindas*, o ant jo, pridedant papildomų šerdžių, siūta žalios ir bordo spalvos siūlais (knygos¹⁸). Šių trijų knygų kaptalams siūti naudotas bordo spalvos siūlas buvo panašus į restauruoti perduotojoje knygoje rastą siūlo fragmentą.

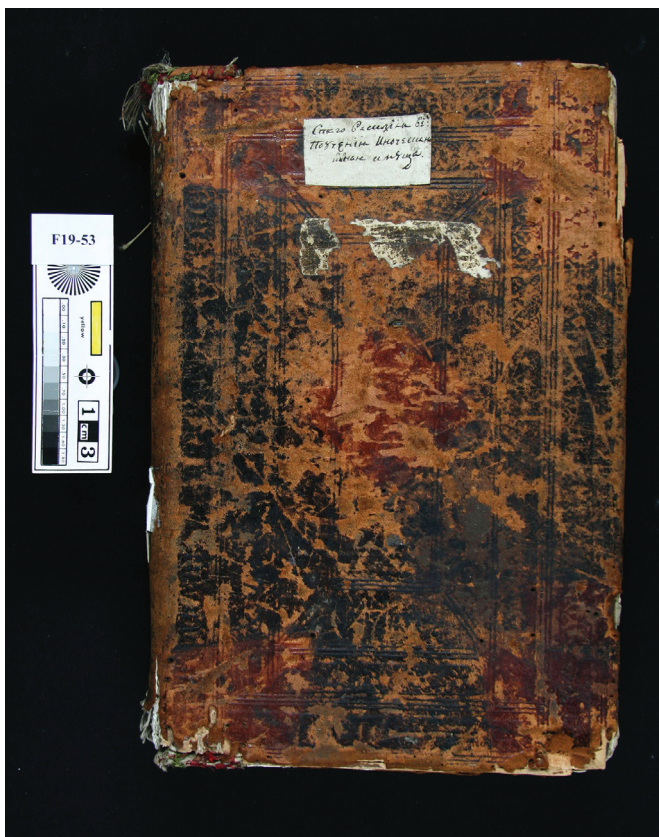
Knygos *Šventųjų gyvenimo aprašymai* galimai buvęs kaptalų siuvimas spalvotais siūlais neišlikęs, todėl nuspręsta išsamiai išnagrinėti įrišo technologijos atžvilgiu labiausiai panašios knygos¹⁹ *sudėtinius*

16 LMAVB RS, F19-63, F19-88.

17 LMAVB RS, F19-61, F19-247.

18 LMAVB RS, F19-53, F19-56, F19-84.

19 LMAVB RS, F19-84.

9 pav. Knygos LMAVB RS, F19-53 viršutinis kietviršis

10 pav. Knygos LMAVB RS, F19-56 viršutinis kietviršis

11 pav. Knygos LMAVB RS, F19-84 viršutinis kietviršis ir kaptalas

12 pav. Knygos LMAVB RS, F19-84 kaptalas

kaptalus. Pastebėta, kad šios knygos *kaptalų pagrindas* atlikimo atžvilgiu analogiškas esančiam restauruoti perduotoje knygoje. Prie šio *kaptalo pagrindo* buvo pridėtos dvi papildomas virvelės (šerdys), kurių viena virvelė yra tokio pat storio kaip *kaptalo pagrindo*, o kita – žymiai plonesnė. Ši viršuje tvirtinama plona virvelė dar vadinama *karūnavimo šerdimi* [2, 32, 41]. Antrajame kaptalų siuvimo etape buvo siuvama pakaitomis keičiant bordo ir žalios spalvų siūlų grupes, kurios formavo ševrono ornamentą (12 pav.). Graikiško stiliaus kaptalų klasifikacijoje tokie kaptalai vadinami *padalintu ševronu su karūnavimo šerdimi* ir jie gana dažnai randami graikiško stiliaus XVI– XVII a. įrišuose iš Šv. Kotrynos bibliotekos, esančios Sinajaus pusiasalyje [2, 41–42]. Palyginus tokio kaptalo siuvimo brėžinį, pavaizduotą G. Boudalio straipsnyje [2, 42], su knygos²⁰ kaptalais, pastebėti du neesminiai skirtumai, kurie pradžioje šiek tiek apsunkino atlikimo technikos tyrimą. Pirma, lyginant ševrono ornamentus, matoma, kad jie išdėstyti priešingomis kryptimis, tačiau atliekant kaptalo repliką paaiškėjo, kad tai priklauso nuo to, iš kurios pusės yra pradedama siūti. Antra, išanalizavus knygos²¹ kaptalo siuvimą ir brėžinyje vaizduojamą, pastebėta, kad brėžinyje *kaptalo pagrindas* yra pilnai apvyniojamas spalvotais siūlais, o knygos kaptalo spalvoti siūlai adata įkabinami į jį. Tokie nedideli skirtumai yra to paties tipo kaptalo siuvimo technikos variacija.

Atlikti knygos²² kaptalų raudono ir žalio siūlų pluošto tyrimai optiniu mikroskopu *Olympus B* parodė, kad siūlų pluoštas – šilkas²³.

Septynių knygų analizė neleidžia daryti apibendrinančių išvadų apie fondo F19 kaptalų įvairovę, technologijas ir kitus šios knygų grupės kaptalų išskirtinius bruožus. Akivaizdu yra tai, kad trijų knygų²⁴ kaptalai yra analogiški.

20 LMAVB RS, F19-84.

21 *Idem.*

22 *Idem.*

23 Tyrimus Vilniaus universiteto Polimerų chemijos katedros laboratorijoje atliko Aušra Bacevičiūtė.

24 LMAVB RS, F19-53, F19-56, F19-84.

Viršelio oda. Prabangiems bizantinių įrišų viršeliams aptraukti dažniau buvo naudojami audiniai (brokatas, aksomas, šilkas). Vis dėlto dauguma viršelių būdavo aptraukiami oda, kuri buvo dažoma ruda, raudonai ruda, kartais juoda spalva. Oda beveik visuomet buvo puošiama aklaisiais išpūdais, o auksuoti išpūdai neaptinkami [19, 78–79]. Rusijos valstybinio mokslinio restauravimo tyrimo instituto mokslininkai bizantinių knygų tyrimų pradžioje laikinai atsisakė išpūdų odoje apžvalgos ir klasifikavimo, nes ši sritis reikalauja atskiro dėmesio [15, 142], tačiau vėliau knygoje *Bizantinės rankraštinių knygų medžiagos ir technika* pateikė tam tikrus pastebėjimus apie bizantinėse knygose aptinkamus akluosius išpūdus [25, 66–68]. Taip pat galima iš dalies pritarti nuomonei, kad ši sritis yra labiau aktuali istorikams ir mažiau restauratoriams [10, 129–130], vis dėlto išimtiniais atvejais, kai yra būtina restauruojamo objekto kai kurių dalių rekonstrukcija ar technologijos tyrimas, tai gali būti papildomu argumentu ieškant analogo.

Knygos *Šventųjų gyvenimo aprašymai* viršelis aptrauktas oda. Nors iš pirmo žvilgsnio oda atrodo ruda, tačiau kai kurios vietos (užlaidose, po lipdėmis ir metalinėmis detalėmis) rodė, kad oda buvo dažyta raudonai ruda spalva. Oda aptraukti ir visų septynių išsamiau tyrinėtų knygų viršeliai. Šešių knygų dengiamoji oda dažyta raudonai ruda spalva, o vienos knygos²⁵ oda rudos spalvos.

Knygos *Šventųjų gyvenimo aprašymai* viršelio oda puošta aklaisiais išpūdais, kurie viršutiniame ir apatiniame viršelyje yra komponuoti skirtingai. Aklieji išpūdai atlikti pavieniais spaudais, o linijoms naudotas rėžtukas (2, 3 pav.). E. Laucevičiaus knygos *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose* 87 paveiksle tarp vaizduojamų pavienių išpūdų trynių buvo aptiktas pavyzdys, analogiškas restauruojamoje knygoje esančiam išpūdai [12, pav. 87] (13 pav.). Šiame paveiksle vaizduojamos išpūdų trynės yra nuo knygų, kurias E. Laucevičius priskiria XVI a. pradžioje Vilniuje, stačiatikių metropolito žinioje veikusiam knygų perrašinėjimo cechui, kuriame knygos buvo taip pat ir įrišamos [12, 42]. Analogiško išpūdo ornamento brėžinys taip pat aptiktas aukščiau minėtoje knygoje [25, 71]. Toks pat analogiškas išpūdas pastebėtas ir kitų keturių knygų²⁶ viršelių odoje. Dviejų knygų²⁷ odoje nėra išpūdų. Kitų knygų oda puošta aklaisiais išpūdais, kurie viršutinio ir apatinio viršelio odoje komponuojami skirtingai. Pastebėta, kad *Šventųjų gyvenimo aprašymų* ir dar trijų knygų²⁸ išpūdų kompozicijos viršelyje turi akivaizdžių sąsajų (9, 10, 11 pav.). E. Laucevičius mini, kad spaudai atkeliavo iš toli ir buvo naudojami ilgą laiką, todėl iš jų spręsti apie įrišimą galima tik iš dalies, tačiau išpūdų viršelyje kompozicijos panašumas rodo, kad knygos gali būti priskiriamos tai pačiai grupei [12, 31–32].

Peržiūrėtose knygose aptikti išpūdų dėsningumai leidžia tikėti, kad fondo F19 knygų viršelių puošybos išsami apžvalga ir klasifikavimas privestų prie įdomių pastebėjimų.

Metalinės detalės. Knygos apkalų, įtvirtintų viršelyje, svarbiausia paskirtis buvo apsaugoti dengiamąją medžiagą nuo susidėvėjimo, dėl to viršelio kampuose ir centrinėje dalyje buvo įkalamos metalinės detalės. Ypatingesnių formų viršelio apkalai, be abejo, turėjo taip pat ir dekoratyvinę paskirtį.

Senosios rankraštinių knygų dažniausiai turi sagtis. Tipiškos bizantinių kodeksų sagtis yra kuoliuko, montuojamo dažniausiai viršutinės viršelio dalies briaunoje, ir dirželio su žiedu, pritvirtinto prie apatinės viršelio dalies, tipo [15, 153, 156; 19, 81], tačiau sagtis yra ta įrišo dalis, kuri neretai buvo prarandama ir pakeičiama nauja, todėl bizantinėse knygose neretai galima aptikti ir kito tipo sagčių [25, 57].

Knygos *Šventųjų gyvenimo aprašymai* viršelio kampuose buvo įkalti metaliniai gumburai, kurie išlikę tik ant viršutinės viršelio dalies (2 pav.). Žymės viršelio dengiamojame odoje ir viršelio pagrindų medienoje rodo, kad viršutinės ir apatinės viršelio dalių centre buvo įkaltos metalinės detalės (manoma apvalios formos), kurios neišlikusios. Ant viršutinės viršelio dalies – dviejų sagčių detalės. Atitinkamai ant apatinės viršelio dalies turėjo būti pritvirtinti dirželiai su kabliukais, kurie neišlikę.

25 LMAVB RS, F19-63.

26 LMAVB RS, F19-53, F19-56, F19-84, F19-88.

27 LMAVB RS, F19-61, F19-63.

28 LMAVB RS, F19-53, F19-56, F19-84.

13 pav. Aklieji įspaudai knygos *Šventųjų gyvenimo aprašymai* odoje

LMAVB Dokumentų konservavimo ir restauravimo skyriuje atlikta knygos *Šventųjų gyvenimo aprašymai* metalinių detalių mikrocheminė analizė. Gumburuose identifikuotas varis ir nedidelis cinko kiekis. Sagčių detalėse rastas varis ir cinkas²⁹.

Dauguma iš septynių apžiūrėtų knygų yra turėjusios metalinių detalių. Tik vienos knygos³⁰ viršelio dengiamojoje odoje žymių apie buvusius apkalus nerasta. Pagal žymes viršelio dengiamojoje odoje panašius, o gal net vienodus apkalus (netaisyklingo keturkampio formos kampuose ir rombo formos apkalus centre) galėjo turėti knygos³¹ (9, 10, 11 pav.), tačiau kampiniai apkalai neišlikę nei vienoje iš šių knygų, o centrinė detalė yra išlikusi vienoje³² (11 pav.). Viena knyga³³ iš septynių analizuotųjų turi išlikusias kampines ir centrinės apkalų detales ant abiejų viršelio dalių, tačiau, lyginant su kitų knygų išlikusiomis detalėmis ar žymėmis odoje, jos yra skirtingos.

Visos septynios atidžiau peržiūrėtos knygos turėjo sagtis, bet sagtys yra išlikusios tik dviejose knygose³⁴, kitais atvejais jos arba neišlikę, arba išlikę iš dalies. Vienos knygos³⁵ sagtys yra analo-

giškos restauravimui perduotos knygos *Šventųjų gyvenimo aprašymai* išlikusių sagčių detalėmis.

Nedidelis peržiūrėtų pavyzdžių kiekis neleidžia daryti labiau apibendrinančių išvadų, kokiam laikotarpiui, dirbtuvei ar tipui galima priskirti apžiūrėtų knygų apkalus, tačiau analogiškos žymės viršeliuose ir medienoje sujungia šias knygas į vieną grupę.

Išvados. Senųjų knygų įrišai atskleidžia amato tradicijas ir kaitą, o taip pat atspindi kultūrų sąsajas ir skirtumus. Knygrišystei kaip ir kitiems amatams buvo būdingas tęstinumas – kas išmokta, tas taikoma, kartojama, o pasikeitimas visuomet būdavo susijęs su istorinėmis aplinkybėmis ar naujais išradimais. Todėl išsami knygų įrišų analizė įneša indėlį tiek į konkretaus objekto visapusišką ištyrimą, tiek apskritai į knygotyros mokslą.

Knygos *Šventųjų gyvenimo aprašymai* būklė prieš restauravimą leido išnagrinėti įrišą įvairiais aspektais. Ištyrus bloko siuvimo būdą, kietviršio medinius pagrindus, bloko jungimo su viršeliu būdą, bloko nugarėlę, kaptalus, viršelio dengiamąją odą ir apkalus, galima teigti, kad knygos įrišas daugeliu aspektu pasižymi bizantinio įrišo bruožais.

LMAVB Rusiškų rankraščių knygų fonde saugomų knygų įrišų peržiūra turėjo taikomąją praktinę naudą, nes moksliskai pagrindė knygos *Šventųjų gyvenimo aprašymai* konservavimo ir restauravimo darbus. Nors peržiūrint fondo F19 knygas nebuvo siekiama visapusiško įrišų ištyrimo, analizė atskleidė keletą pastebėjimų. Pirmiausia būtina pažymėti, kad dauguma šio fondo knygų yra siūtos prie ryšių.

²⁹ Tyrimus atliko Aušra Bacevičiūtė.

³⁰ LMAVB RS, F19-247.

³¹ LMAVB RS, F19-53 F19-56, F19-61, F19-84, F19-88.

³² LMAVB RS, F19-84.

³³ LMAVB RS, F19-63.

³⁴ LMAVB RS, F19-84, F19-247.

³⁵ LMAVB RS, F19-247.

Peržiūrint knygas buvo aptiktos septynios knygos³⁶, kurių blokas siūtas bizantiniu būdu – kilpelėmis. Išanalizavus kitas šių knygų įrišo dalis ir technologiją, aptikta daugiau bizantinio įrišo bruožų.

Tyrimo metu buvo pastebėta, kad trijų knygų³⁷ kaptalai, dengiamoji viršelio oda, išpudai odoje ir jų komponavimas neabejotinai panašūs atlikimo technologijos ir, žiūrint išoriškai, naudotų medžiagų atžvilgiu, todėl galima teigti, kad šios knygos įrištos to paties knygrišio arba toje pačioje dirbtuvėje bei tuo pačiu laikotarpiu. Taip pat buvo nustatyta, kad šių knygų įrišai turi technologinių ir dekoru sąsajų su restauruoti perduota knyga *Šventųjų gyvenimo aprašymai*.

LMAVB Rusiškų rankraščių knygų fondui priklausančių įrišų apžvalga įrodo, kad bizantinio įrišo bruožai, nors aptinkami retai, nėra atsitiktiniai. Kas lėmė tokio įrišo būdo atsiradimą Supraslio vienuolynui priklausiusiose knygoose, dar sunku atsakyti. Taip pat lieka neatsakytas klausimas, kur ir kada šios knygos buvo įrištos ar perrištos. Tik išsamesnės, tikslinės įrišo studijos sykiu su kitais kodikologiniais tyrimais galbūt priartintų prie galimų atsakymų. Išlieka tikimybė, kad, peržiūrėjus visas fondo knygas, bizantinio įrišo bruožų pavyzdžių būtų galima rasti daugiau. O iki šiol neturėjome duomenų, kad bizantinis įrišas būtų nagrinėtas Lietuvoje.

Valentinos Kulikauskienės (Nr. 1–5, 8–13) ir Editos Keršulytės (Nr. 6–7) nuotraukos

Literatūra

1. Abramavičius, Vladas. *Rankraščių rinkiniai*. Vilnius, 1963. 290 p.
2. Boudalis, Georgios. Endbands in Greek-style bindings. *The Paper Conservator*, 31:1, p. 29–49 [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. vasario 13 d.]. Interneto prieiga: <http://dx.doi.org/10.1080/03094227.2007.9638652>.
3. Boudalis, Georgios. The conservation of an early sixteenth-century bound Greek manuscript: an insight into Byzantine bookbinding through conservation. *Care and conservation of manuscripts 13. Proceedings of the thirteenth international seminar held at the University of Copenhagen 13th-15th April 2011*. [Edited by M. J. Driscoll]. [Copenhagen]: Museum Tusulanum Press, University of Copenhagen, 2012, p. 199–214.
4. Bumblauskas, Alfredas. *Senosios Lietuvos istorija: 1009–1795*. Vilnius: Paknys, 2005. 486 p.
5. Cicėnienė, Rima. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštinės knygos kultūra (iki XVI a. antrosios pusės): daktaro disertacija*. Vilnius, 2011. 224 p.
6. Cicėnienė, Rima. Rankraštinė knyga Lietuvos didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pradžioje – XVI a. viduryje: sklaidos ir funkcionavimo sąlygos. *Knygotyra*, 2009, t. 53, p. 7–37.
7. Decheva, Romyana. Preserving the Original Structure of the Medieval Codex during Conservation. In: *New Approaches to Book and Paper Conservation – Restoration*. Edited by Patricia Engel ... [et al.]. Horn; Wien: Berger, 2011, p. 411–424.
8. Glaister, Geoffrey Ashall. *Encyclopedia of the Book*. 2nd ed. New Castle (Delaware): Oak Knoll Press; London: The British Library, 2001. 551 p.
9. Gombrich, Ernst Hans. Roma ir Bizantija, V–XII amžius. In: Gombrich, Ernst Hans. *Meno istorija*. Vilnius: Alma littera, 1997, p. 133–141.
10. Houlis, Konstantinos. Medieval Bookbinding Structure. In: *Book and Paper Conservation Proceeding*. Ljubljana, 1997, p. 129–140.
11. Kirčienė, Genutė. Supraslio vienuolyno konfesinės priklausomybės ir pobūdžio klausimas XVI a. pradžioje. *Lietuvos istorijos studijos*, 2006, nr. 18, p. 39–50.
12. Laucevičiaus, Edmundas. *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*. Vilnius: Mokslas, 1976. 125 p., [153] iliustr. lap.
13. Makselienė, Simona. *Intelektualinis vėlyvosios Bizantijos gyvenimas: [monografija]*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007. 230 p.
14. Marks, P. J. M. *Beautiful bookbindings: a thousand years of the bookbinder's art*. London: The British Library; New Castle: Oak Knoll Press, 2011. 192 p.

³⁶ LMAVB RS, F19-53, F19-56, F19-61, F19-63, F19-84, F19-88, F19-247.

³⁷ LMAVB RS, F19-53, F19-56, F19-84.

15. Mokretsova, Inna. Principles of Conservation of Byzantine Bindings. *Restaurator: international journal for the preservation of library and archival material*. Copenhagen, 1994, vol. 15, nr. 3, p. 142–172.
16. Mokretsova, Inna. Russian medieval book Bindings. *Restaurator: international journal for the preservation of library and archival material*. Copenhagen, 1995, vol. 16, nr. 2, p. 100–122.
17. Sarris, Nikolas. Seeing through the cover: Studying decorated bookbindings at the Monastery of Saint Catherine, Sinai. In: *Care and conservation of manuscripts 13. Proceedings of the thirteenth international seminar held at the University of Copenhagen 13th-15th April 2011*. [Edited by M. J. Driscoll]. [Copenhagen]: Museum Tusulanum Press, University of Copenhagen, 2012, p. 91–116.
18. Svarevičiūtė, Kristina. Graikų kalba spausdintos knygos Vilniaus universiteto bibliotekoje. *Krakovsko-Wileńskie Studia Slavistyczne*, 1996, t. 2, p. 329–334.
19. Szirmai, Janós Alexander. *The Archaeology of Medieval Bookbinding*. Aldershot [etc.]: Ashgate, 1999. 352 p.
20. Vladimirovas, Levas. *Knygos istorija*. Senovė. Viduramžiai. Renesansas. XVI–XVII amžius. Vilnius: Mokslas, 1979. 568 p.
21. Дзензелюк, А. С.; Тимошенко, Э. Р.; Макаровский, А. Б. Особенности реставрации деревянных крышек переплетов старинных книг. In: *Обеспечение сохранности памятников культуры: традиционные подходы – нетрадиционные решения: материалы V международной конференции, 24–26 октября 2006 г.* Санкт-Петербург: Российская национальная библиотека, 2006, p. 129–140.
22. Дзензелюк, А. С.; Зинченко, С. В. Особенности капталов на переплётах византийской конструкции восточнославянского происхождения. In: *Обеспечение сохранности памятников культуры: традиционные подходы – нетрадиционные решения: материалы V международной конференции, 24–26 октября 2006 г.* Санкт-Петербург: Российская национальная библиотека, 2006, p. 141–148.
23. Добрянский, Флавиан Николаевич. *Описание рукописей Виленской Публичной библиотеки, церковнославянских и русских*. Вильна, 1882. 533 p.
24. Крушельницкая, Е. В. Переплёт Соловецких рукописных книг XVI века. In: *Книжные центры Древней Руси: книжное наследие Соловецкого монастыря*. Санкт-Петербург: Наука, 2010, p. 170–123.
25. Мокрецова, И. П.; Наумова, М. М.; Киреева, В. Н. *Материалы и техника византийской рукописной книги*. [Москва]: Индрик, 2003. 320 p.
26. Морозова, Надежда. *Кириллические рукописные книги, хранящиеся в Вильнюсе*: каталог. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008. 243 p.
27. Темчин, Сергей. Рукописи Кимбаровского собрания Супрасльского Благовещенского монастыря (1532–1557 гг.). *Книгознавство*, 2010, т. 54, p. 173–185.
28. Цхай, А. А. Типы древнерусского обиходного переплёта XIV–XVI веков. Реставрация переплёта рукописи Евангелие из собрания Научной библиотеки. *Художественное наследие: хранение, исследования и реставрация*. Москва: ГосНИИР, 2010, [т.] 25 (55), p. 81–86.

The binding of the 16th century manuscript book *Lives of the Saints*: a case study

Summary

The manuscript book *Lives of the Saints*, written in the 16th century, used to belong to the Suprasl Monastery's library. It is currently kept in the Russian Manuscript Book Collection (F19, signature F19-76) of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences.

In 2009, the book was handed over for restoration to the Documents Conservation and Restoration Department of the Library. The damaged condition of the book and merely scanty knowledge about the structure of its binding inspired a comprehensive study of the latter. It has been determined that the binding of *Lives of the Saints* has some features of Byzantine binding. In order to find out whether these features are more than accidental, 44 books kept in the Russian Manuscript Book Collection have been checked. Seven books (F19-53, F19-56, F19-61, F19-63, F19-84, F19-88, F19-247) have been found to have similar features characteristic for Byzantine binding. Possibly, the examination of all the books from collection F-19, would reveal more examples of books with the features of Byzantine binding.